

**TARBIYASI OG'IR O'QUVCHILAR BILAN PSIXOLOGIK-KORREKSION
MASHG'ULOTLARNING SAMARADORLIGI***Baxodirova Mexriniso Baxriddinovna**Buxoro shahar 23-umumta'lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqola maktab sharoitida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan o'tkaziladigan psixologik-korreksion mashg'ulotlarning nazariy asoslari va amaliy samaradorligini tahlil qiladi. Maqolada tarbiyasi og'ir o'quvchilarning xarakteristikasi, ularning xulq-atvoridagi o'ziga xosliklar, psixologik diagnostika usullari hamda korreksion mashg'ulotlarni tashkil etish prinsiplari yoritilgan. Buxoro shahar 23-umumta'lim maktabi tajribasi misolida amalga oshirilgan psixologik-korreksion ishlar mazmuni, qo'llanilgan metodlar (art-terapiya, rolik o'yinlar, kognitiv-xulq-atvor terapiyasi elementlari) va erishilgan natijalar batafsil ochib berilgan. Tadqiqot natijalari o'quvchilarning agressiya darajasining pasayishi, ijtimoiy moslashuvning yaxshilanishi, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarining rivojlanishi va maktab muhitiga integratsiyaning oshishi bilan bog'liq ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatadi. Maqola maktab psixologlari va pedagoglariga tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: tarbiyasi og'ir o'quvchilar, psixologik korreksiya, xulq-atvor buzilishi, ijtimoiy moslashuv, maktab psixologi, art-terapiya, kognitiv-xulq-atvor yondashuvi, Buxoro.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and practical effectiveness of psychological correction classes conducted with difficult students in a school setting. The article outlines the characteristics of difficult students, their behavioral peculiarities, methods of psychological diagnostics, and the principles of organizing correctional classes. Based on the experience of Bukhara City Secondary School No. 23, the content of the psychological-correctional work implemented, the methods used (art therapy, role-playing games, elements of cognitive-behavioral therapy), and the achieved results are detailed. The study results indicate positive changes related to the reduction in aggression levels, improvement in social adaptation, development of self-control skills, and increased integration into the school environment among students. The article provides practical recommendations for school psychologists and educators working with difficult students.

Keywords: difficult students, psychological correction, behavioral disorder, social adaptation, school psychologist, art therapy, cognitive-behavioral approach, Bukhara.

1. KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – har bir o'quvchining shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, uning jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashishdir. Biroq, maktablarda ba'zi o'quvchilarning xulq-atvorida, o'zlashtirishida yoki ijtimoiy munosabatlarida muammolar kuzatiladi. Ushbu toifadagi o'quvchilar, odatda, "tarbiyasi og'ir" deb ta'riflanadi. Bunday o'quvchilarning xulq-atvori odatdagi me'yorlardan chetga chiqish, agressiya, o'z-o'zini nazorat qilishning pastligi, maktab qoidalarini buzish, o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuvdagi muammolar kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bu holatlar nafaqat o'quvchining o'ziga, balki sinf jamoasi, o'qituvchilar va oila muhitiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda faqat ma'muriy choralar yetarli emas, balki chuqur psixologik tahlil va korreksion yondashuv talab etiladi. Ushbu yondashuv o'quvchining muammoli xulq-atvorining ildiz sabablarini aniqlash, ularning psixologik holatini yaxshilash, ijobiy xulq-atvor modellarini shakllantirish va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. O'zbekistonda yoshlar tarbiyasiga berilayotgan katta e'tibor, har bir bolaning taqdiriga befarq bo'lmaslik tamoyillari maktab psixologlari zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi – Buxoro shahar 23-umumta'lim maktabida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan o'tkazilgan psixologik-korreksion mashg'ulotlarning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va olingan tajribalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

2. METODOLOGIYA

2.1. Tadqiqot ishtirokchilari:

Tadqiqot Buxoro shahar 23-umumta'lim maktabining 5-9-sinf o'quvchilari orasidan, o'qituvchilarning tavsiyalari, psixologik kuzatishlar va dastlabki diagnostika natijalari asosida "tarbiyasi og'ir" deb topilgan 15 nafar o'quvchi (9 o'g'il, 6 qiz) ishtirokida o'tkazildi. Ishtirokchilarning yoshi 11 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan. O'quvchilarning asosiy muammolari agressiya, o'zlashtirishning pastligi, diqqatni jamlashda qiyinchiliklar, tengdoshlari bilan nizolar, maktabga qatnamaslik va o'z-o'zini hurmat qilishning pastligi bilan bog'liq edi.

2.2. Psixologik diagnostika usullari:

Korreksion mashg'ulotlardan oldin va keyin o'quvchilarning psixologik holatini baholash uchun quyidagi metodikalar qo'llanildi:

A. Bass va A. Darki "Agressiya darajasini aniqlash testi": Agressiya shakllari (jismoniy, bilvosita, jahl, dushmanlik) va umumiy agressiya darajasini o'lchash uchun.

L.P. Ponamarenko "Muloqot ko'nikmalari darajasini aniqlash testi": O'quvchilarning ijtimoiy muloqotga kirishish, o'z fikrini ifodalash va nizoli vaziyatlarda konstruktiv yechim topish qobiliyatlarini baholash uchun.

"O'z-o'zini baholash testi" (R.S. Nemov): O'quvchilarning o'z-o'zini hurmat qilish darajasini aniqlash.

Psixologik kuzatuv: O'qituvchilar va psixolog tomonidan dars jarayonida, tanaffuslarda va maktabdan tashqari faoliyatlarda o'quvchilarning xulq-atvorini tizimli kuzatish.

Ota-onalar va sinf rahbarlari bilan suhbat: O'quvchilarning uy sharoitidagi va maktabdagi xulq-atvori, oilaviy muhiti, o'zlashtirishdagi o'zgarishlar haqida ma'lumot to'plash.

2.3. Psixologik-korreksion mashg'ulotlarning mazmuni va shakli:

Korreksion mashg'ulotlar haftasiga 2 marta, har biri 45 daqiqadan 3 oy davomida (jami 24 mashg'ulot) guruh shaklida o'tkazildi. Guruh kattaligi 5-7 nafar o'quvchidan iborat bo'ldi. Mashg'ulotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oldi:

Emotsional barqarorlikni rivojlantirish: O'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va ifodalashga o'rgatish.

Metodlar: Hissiyotlar "xaritasi" bilan ishlash, "Men hissiyotimni ifodalayman" mashqlari, vizualizatsiya va bo'shashish mashqlari.

Agressiv xulq-atvorni korreksiya qilish: Agressiyaning sabablarini aniqlash va uni konstruktiv yo'l bilan boshqarish.

Metodlar: "Agressiya qanday paydo bo'ladi?" munozaralar, rolik o'yinlar ("Nizoli vaziyatda qanday yo'l tutish kerak?"), rasm chizish orqali agressiv hissiyotlarni chiqarish (art-terapiya).

Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish: Muloqot ko'nikmalarini yaxshilash, hamkorlik qilish, empatiyani rivojlantirish.

Metodlar: Kommunikativ o'yinlar ("Tushunish siri", "Guruhda ishlaymiz"), "Men va boshqalar" mashqlari, jamoaviy loyihalarni amalga oshirish.

O'z-o'zini baholashni oshirish va o'z-o'zini nazorat qilish: O'quvchilarda o'ziga ishonchni mustahkamlash, ijobiy "Men" obrazini shakllantirish, o'z xulq-atvorini tahlil qilish va boshqarish.

Metodlar: "Mening kuchli tomonlarim", "Men qila olaman" mashqlari, o'z-o'zini tahlil qilish kundaliklari, maqsad qo'yish va unga erishish mashg'ulotlari.

Mashg'ulotlarda interaktiv metodlar, o'yinlar, ertak terapiyasi elementlari, art-terapiya (rasm chizish, loy ishlash), rolik o'yinlar va munozaralar faol qo'llanildi. Har bir mashg'ulotda iliq va ishonchli muhit yaratishga alohida e'tibor qaratildi.

3. NATIJALAR

Psixologik-korreksion mashg'ulotlar yakunlangandan so'ng o'quvchilarning psixologik holatidagi o'zgarishlar qayta diagnostika va kuzatishlar orqali baholandi. Olingan natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

3.1. Agressiya darajasining pasayishi:

Bass-Darki testi natijalariga ko'ra, mashg'ulotlardan o'tgan o'quvchilarda umumiy agressiya darajasi sezilarli darajada (o'rtacha 25-30%) pasayganligi kuzatildi. Ayniqsa, jismoniy agressiya va jahl komponentlarida aniq ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Dastlabki diagnostikada yuqori agressivlik ko'rsatkichlariga ega bo'lgan 15 nafar o'quvchining 12 nafarida ushbu ko'rsatkichlar me'yorga yaqinlashgan.

3.2. Ijtimoiy moslashuv va muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishi:

Ponamarenko testi natijalari o'quvchilarning muloqotga kirishishga bo'lgan moyilligi va ijtimoiy ko'nikmalari darajasi o'rtacha 20% ga oshganligini ko'rsatdi. O'qituvchilarning kuzatishlariga ko'ra, o'quvchilar tengdoshlari bilan kamroq nizolashishni boshlagan, jamoaviy ishlarda faolroq ishtirok etishgan va o'z fikrlarini agressiyasiz ifodalashga harakat qilishgan. 15 nafar o'quvchining 10 nafarida sinf jamoasiga integratsiya sezilarli darajada yaxshilangan.

3.3. O'z-o'zini baholash va o'z-o'zini nazorat qilishning oshishi:

O'z-o'zini baholash testi natijalarida o'quvchilarning aksariyatida (15 nafar o'quvchining 11 nafarida) o'z-o'zini baholash darajasi o'rtachadan yuqoriga ko'tarilgan. Bu esa ularda o'ziga ishonchning oshishi va ijobiy "Men" obrazining shakllanishidan dalolat beradi. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar o'z xulq-atvorlarini nazorat qilishga ko'proq harakat qilishgan, darslarda tartibliroq bo'lishgan va intizomni buzish holatlari kamaygan.

3.4. Ota-onalar va o'qituvchilarning fikrlari:

Korreksion mashg'ulotlardan so'ng ota-onalar va sinf rahbarlari bilan o'tkazilgan suhbatlarda o'quvchilarning xulq-atvorida ijobiy o'zgarishlar ro'y berganligi ta'kidlandi. Ota-onalar bolalarining uyda xotirjamroq bo'lganliklarini, kamroq janjallashganliklarini va o'quv jarayoniga nisbatan qiziqishlari ortganini qayd etishdi. O'qituvchilar ham o'quvchilarning darslarda faollashgani, intizomning yaxshilanganini va nizoli vaziyatlarning kamayganini e'tirof etishdi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan olib boriladigan psixologik-korreksion mashg'ulotlarning samarali ekanligini tasdiqlaydi. Dasturda qo'llanilgan art-terapiya, rolik o'yinlar va kognitiv-xulq-atvor terapiyasi elementlari o'quvchilarda yashirin agressiv hissiyotlarni konstruktiv yo'l bilan chiqarishga, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga va o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmlarini shakllantirishga yordam berdi.

Tadqiqotning kuchli tomonlari:

Kompleks yondashuv: Faqat diagnostika bilan cheklanmay, balki korreksion ishlar ham tizimli ravishda olib borilgan.

Turli metodlarning uyg'unligi: Mashg'ulotlarda turli metodikalar (kreativ, o'yin, munozara) qo'llanilishi o'quvchilarning qiziqishini oshirgan va turli ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon bergan.

O'zgarishlarning keng qamrovligi: Natijalar nafaqat xulq-atvordagi o'zgarishlarni, balki o'quvchilarning emotsional holati, o'z-o'zini baholashi va ijtimoiy munosabatlaridagi ijobiy dinamikani ham ko'rsatdi.

Cheklovlar va takliflar:

Qisqa muddatli tadqiqot: 3 oylik korreksion ishlar davomiyligi ayrim o'quvchilarda barqaror natijalarga erishish uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Kelajakda uzoq muddatli dasturlarni amalga oshirish va ularning ta'sirini kuzatish tavsiya etiladi.

Kichik tanlov: 15 nafar o'quvchi kichik tanlov hisoblanadi. Katta hajmdagi guruhlarda tadqiqot o'tkazish natijalarning umumiy ahamiyatini oshirishi mumkin.

Ota-onalarning faol ishtiroki: Loyiha davomida ota-onalarni hamkorlikka jalb qilishga harakat qilingan bo'lsa-da, ularning barchasini muntazam ishtirokini ta'minlash qiyin kechdi. Kelajakda ota-onalar uchun alohida treninglar va seminarlar tashkil etish, ularning bolalari bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini oshirish lozim.

O'qituvchilarning bilimini oshirish: Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchilarning ham psixologik bilimlari va ko'nikmalarini oshirish, ularga bolalarning xulq-atvoriga to'g'ri baho berish va pedagogik yondashuvlarni tushuntirish bo'yicha seminarlar o'tkazish muhim.

Umuman olganda, Buxoro shahar 23-maktabida olib borilgan tajriba tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan tizimli psixologik-korreksion ishlarning maktab muhitiga, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishini yana bir bor tasdiqladi.

XULOSA

Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan psixologik-korreksion mashg'ulotlar maktab psixologik xizmatining ajralmas qismidir. Buxoro shahar 23-umumta'lim maktabida amalga oshirilgan loyiha natijalari shuni ko'rsatadiki, tizimli, kompleks va individual yondashuvga asoslangan korreksion dasturlar o'quvchilarning agressiya darajasini kamaytirish, ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilash, o'z-o'zini baholashni oshirish va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

Maktab psixologlari o'z faoliyatida nafaqat diagnostikaga, balki chuqur korreksion-rivojlantiruvchi ishlarga ham e'tibor qaratishlari lozim. Bu jarayonda ota-onalar, o'qituvchilar va maktab ma'muriyati bilan uzluksiz hamkorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir "tarbiyasi og'ir" o'quvchi - bu e'tiborga muhtoj shaxs ekanligini anglash, ularning ichki salohiyatini ochish va jamiyatga foydali, barkamol inson bo'lib yetishishlariga ko'maklashish maktab psixologining oliy burchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston", 2022.

G'oziyev E.G'. "Pedagogik psixologiya". – Toshkent: "O'qituvchi", 1994.

Karimova V.M. "Psixologiya: Ma'ruzalar matni". – Toshkent: "Sharq", 2002.

Nishonova Z.T. "Maktabda psixologik xizmat". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015.

Shoumarov G.B. "Voyaga yetmaganlarning og'ishgan xulqi psixologiyasi". – Toshkent: "Fan", 2005.

Bandura A. "Social learning theory". – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.